

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

ПЕДАГОГИК КОМПАРАТИВИСТИКАНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАРИ ҲАМДА МАЗМУН МОҲИЯТИ

Сафарова Р.

ЎзПФТИ, “Ўзлуксиз таълим психологияси ва педагогикаси” бўлими бошлиғи
н.ф.д., проф.

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.028>

Аннотация. Ушбу мақолада педагогик компаративистика, унинг асосий тушунчалар, мазмун-моҳияти, вужудга келиши ва ривожланиши, компаративистик педагогиканинг қиёсий педагогикадан фарқи, қиёсий таълим ва қиёсий педагогиканинг ўзаро муносабатлари компаративистик педагогикани ривожлантириши зарурияти ҳақида фикр юритилган. Мақола илмий педагогик жамоатчилик, профессор-ўқитувчилар, дарслик муаллифлари учун манба сифатида хизмат қилади

Таянч сўзлар: педагогик компаративистика, қиёсий педагогика, қиёсий таълим, чоғиштирма педагогика, концепция, педагогик гоя, педагогик назария, хорижий таълим, хорижий педагогика, тенденция, педагогик моделлар.

Бугунги кунда компаративистик педагогикани ривожлантиришга бўлган эҳтиёж кучаймоқда. Мамлакатимизда педагогиканинг мазкур соҳасига оид илк ёндашувлар ўтган XX асрнинг охири XXI аср бошларида вужудга келди. Дастлаб педагогика фанлари доктори, професор Ю.Н.Абдуллаев “Актуальные проблемы зарубежный высшей школы” (1998), “Хорижий олий таълим: тажриба ва тараққиёт йўналишлари” (1999), “Хорижий олий таълимнинг ижтимоий педагогик хусусиятлари: тажриба ва тараққиёт тамойиллари” (2000), Жаҳон олий мактаби: қиёсий таҳлил” (2001) каби илмий тадқиқот ишларини амалга оширган. Бугунги кунда ҳам ушбу атаманинг мазмун-моҳияти аксарият педагоглар учун тўлиқ тушунрала эмас. Чунки бу атама мураккаб педагогик ҳодисаларни ифодалашни назарда тутди. Унинг мураккаблиги шундаки: а) ҳар қандай педагогик воқелик ҳақида маълумотлар, тасаввурлар, ёндашувлар, нафақат кун сайин балки соат сайин ортиб бормоқда; б) муҳим муаммолардан хабардор бўлиш учун инсон уларни мунтазам қайд этиб бориши керак; в) педагогик воқеликдаги ҳодисаларни доимий тарзда ўрганиш, уларнинг мазмун-моҳиятини таҳлил қилиш асосида янги атамаларнинг моҳиятини тушунишга эришилади.

С.В.Ивановнинг таъбирича, компаративистлар учун атамалар масаласида келишиб олиш муҳим аҳамиятга эга. И.А.Тагунова эса педагогик компаративистиканинг таянч тушунчалари устида бир неча йиллардан буён фикрлаш жараёни давом этаётганлигини таъкидлайди. Б.Л.Вульфсон муайян соҳага оид атамалар, тушунчалар устидаги баҳс-мунозаралар узоқ йиллар давом этаётганлигини кўрсатиб ўтган. Бу фикрларда шу нарса аниқ бўладики, педагогик компаративистикада атамалар масаласида бир тўхтамга келиш жуда муҳим ҳисобланади.

Педагогик компаративистикага оид мутахассислар қуйидаги атамаларни ҳам кириштириш зарурлигини таклиф қилмоқдалар: геосиёсий воқелик, глобаллашув, хорижий маданиятни ўқитиш тажрибаси, интеграция, компаративизм (қиёсийлик), компаративист (қиёсий), компаративистика (қиёсий тадқиқотлар), медиалогия, медиа таълим, фанларро, нейро таълим, нейропедагогика, қайта концепциялашга оид қиёсий тадқиқотлар, таълим тизими, қиёсий педагогика, қиёсий таълим кабилар.

Компаративистик педагогиканинг намоёндаларидан бири Е.В.Андрienко атамаларнинг функциясини таҳлил қилиб, дастлабки тўртасини геосиёсий воқелик, глобаллашув, хорижий маданиятни ўқитиш тажрибаси, интеграцияни кўрсатиб, уларнинг атамалар ва тушунчаларни тартибга солувчи ҳамда унификацияловчи тушунчалар сифатида эътироф этади.

Педагогик компаративистика йўналишида фикр юритган мутахассислар В.А. Титова,

П.Н. Карплюка, Г.К. Морозова ва Б.Р. Манделялар компаративискага оид атамаларни тизимлаштириш натижасида ушбу йўналишдаги турли туманликларни бартараф этиш имконияти вужудга келишини таъкидлаганлар. Компаративистиканинг функциялари сирасига таълим тарақиётининг турли даражаларини ўрганиш; турли тимзлардаги ҳамкорликнинг марказида турадиган умумий, ягона ҳолатни аниқлаш; хорижий маданиятни ўқитиш тажрибасидан алоҳида ўзига хос жиҳатларини излаб топиш; компаративистик педагогиканинг башорат қилувчи, яъни прогностик функциясидан фойдаланиш. Аниқланган ҳолатлар компаративистика тушунчасини ойдинлаштириш заруриятини тақозо этмоқда. Н.Н.Найденованинг таъбирича, компаративистика аниқ фаннинг алоҳида таркибий қисми бўлиб, унинг асосини илмдаги қиёслаш ва таққослаш методологияси ташкил этади.[] Педагогик компаративистика педагогика соҳасидаги барча тадқиқотлар билан алоқадорликда ривожланади.

Б.Л.Вульфсонинг фикрига кўра педагогик компаративистика илмий тадқиқотларнинг янги йўналиши сифатида вужудга келган бўлиб, унинг асосий вазифаси сиёсий тизимлар, ижтимоий институтлар, турли мамлакатларнинг маданий моделлари ҳамда ҳудудларнинг геосиёсий тизимларини қиёсий таҳлил қилишдан иборат. []

Е.И.Бражник эса компаративистикани ижтимоий жараёнларни қиёсий ўрганиш методологияси сифатида талқин этади. Шу билан бир қаторда педагогик компаративистикани назарий ҳамда эмперик тадқиқотлар орасидаги воситачи эканлигини асослашга интилади. Педагогик компаративистика ҳақида фикр юритган мутахассисларнинг барчаси унинг иккита ўзаро қарама қаршиликка эга бўлган методологик асосига эътибор қаратишни таклиф қилганлар.

1. Таълим тизимининг қиёсий таҳлили тадқиқот объекти ва предметини чегарлаш асосида амалга оширилади. Бунда муайян мамлакат таълим тизими билан хорижий мамлакатлар таълим моделлари орасидаги ўзаро фарқлар ва қарма қарши ҳолатлар эътиборга олинади

2. Таълим тизимининг ривожланиш тенденцияларини ўрганиш миллий таълим тизимининг ўзига хослиги ва индивидуал жиҳатларини тўлиқ акс эттириш имконини бермайди.

Педагогик компаративистика бугунга қадар ягона ёндашувга эга эмас. У учта тушунчага таянган ҳолда ривожланмоқда: қиёсий таълим, қиёсий педагогика ҳамда педагогик компаративистика каби тушунчалар билан боғлиқ илмий ходисалар таҳлил қилинмоқда. Биз кўйида ушбу тушунчалар ҳақида фикр юритамиз. Ушбу тушунчаларнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида педагогик ходисаларни англатади.

Қиёсий таълим тушунчаси, бундан салкам 210 йиллар аввал француз тадқиқотчиси М.А.Жьютен (1775-1848) томонидан илмий муомалага киритилган. Қиёсий таълим қиёсий педагогиканинг асосий масалалари сирасига киради. Шунинг учун ҳам француз тилида “*pédagogie compare*” атамаси мавжуд.

Педагогик компаративистикага тадқиқотчиларининг бири Е.И.Бражникнинг таъкидлашича, қиёсий таълим фанлараро таълим муаммосини ўрганувчи илм соҳаси бўлиб, таълим амалиётини турли контекстларда ўрганади. Қиёсий таълим билан қиёсий педагогиканинг тадқиқот предмети орасидаги фарқли жиҳатларини ажратиш мураккаб хarakterга эга.

Қиёсий таълимда таълим соҳаси етакчи мавқени эгаллайди. Шу билан бир қаторда қиёсий педагогика таълимнинг мазмуни, усуллари, уни бошқариш механизмларини тадқиқ қилади. Қиёсий педагогика эса, педагогик фикрлар, ғоялар, ёндашувлар, концепциялар, назариялага эътибор қаратилади.

Компаративистик педагогика ҳақидаги рус тилидаги дастлабки қўлланма 1978 йилда чоп этилган. 1990 йиллардан кейин қиёсий педагогикага бўлган эътибор ортди. Ушбу йўналишдаги дастлабки тадқиқотлар вужудга кела бошлади. XXI асрга келиб педагогик компаративистика атамасини қўллаш кўлами анча кенгайди. С.В.Конева, Н.Е.Воробьев, И.С.Бессарова, А.Н. Джуринский, Е.В. Андриенко, А.Н. Тесленко, Б.Л. Вульфсон, Л.Л. Супрунова каби мутахассислар қиёсий педагогика билан педагогик компаративистикани ўзаро синоним сўзлар сифатида қўллаганлар. Бир гуруҳ мутахассислар эса ушбу

сўзларни синоним сўзлар сирасига киритмайдилар. Е.В.Андрienконинг таъбирига кўра қиёсий педагогикага кўра педагогик компаративистика аниқроқ маънога эга. Аксарият рус олимлари ўз тадқиқотларида айнан педагогик компаративистика атамасини қўлламоқдалар. Шу билан бир қаторда мутахассислар қиёсий педагогикага нисбатан педагогик компаративистиканинг ўзига хос жиҳатлари мавжудлигини ҳам асослашга ҳаракат қилганлар. Шунинг учун ҳам қиёсий педагогика билан педагогик компаративистика орасида аниқ чегара ўрнатиш ва ушбу чегарани илмий жиҳатдан асослаш зарурияти кучаймоқда.

Педагогик компаративистика қиёсий педагогикага нисбатан кенгрок тушунча бўлиб, унда турли мамлакатларга хос бўлган таълим тизими билан бир қаторда педагогик назариялар, ёндашувлар, концепциялар ҳам ўзаро қиёсий ўрганилади. Бугунги кунга қадар педагогик компаративистика ўз таркибига кирган атамаларни такомиллаштириш жараёнини амалга оширмоқда. Педагогик компаративистиканинг объекти қиёсий педагогикага нисбатан кенг бўлганлиги учун ҳам педагогика олий ўқув юртлари ўқув режаси таркибига педагогик компаративистика фани киритилди. Педагогиканинг ушбу тармоғи мамлакатимиз таълим тизимини такомиллаштириш, инновацион ёндашувлар ва илғор ғоялар билан бойитиш мақсадида уни турли мамлакатларнинг таълим тизими билан қиёсий ўрганиш ҳамда ўзбек халқи педагогик тафаккурига хос бўлган назарий моделлар, ёндашувлар, маданий педагогик тажрибаларни жаҳон миқёсида кенг тарқалган педагогик назариялар билан қиёсий ўрганишга оид тадқиқотларни амалга ошириш эҳтиёжи кучаймоқда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган педагогик компаративистикага оид тадқиқотлар таълим тизимимиз ва педагогика фанини ривожланган мамлакатларнинг таълим тизимлари ва педагогик назариялар билан қиёсий ўрганишга йўналтирилади.

Ҳар қандай атама муайян саволга жавоб беришга хизмат қилади. Илмий атамалар ҳам тадқиқот доирасидаги муайян саволга жавоб қайтариб илмий йўналишини белгилайди. Ҳар қандай тадқиқот таълим тизими ҳамда педагогика фанининг муайян муаммосини ечишга хизмат қилиши лозим. Бугунги кунда таълим муаммоларига нисбатан компаративистик ёндашувни қўллаш зарурияти ҳар қачонгидан кучаймоқда. Компаративистиканинг долзарблашуви бир қатор сабаблар билан боғлиқ. Чунки инсон фаолиятининг барча соҳалари янгиланмоқда ва инновацион ёндашувлар билан бойитилмоқда. Инсон фаолияти маданий ахлоқий, аксилогик ёндашувлар негизида ривожлантирилмоқда.

Бугунги кунда таълимда турли хил параллел тизимларнинг мавжудлиги компаративистик педагогиканинг тадқиқот объектига айланмоқда. Турли педагогик ҳодисалар орасидаги ўзаро ўхшашликларни ўрганишга оид ёндашувлар ҳам вужудга келмоқда. Педагогиканинг ичидаги бундай воқеликларни аниқ кўрсатиш зарурияти кучаймоқда. Шунга кўра компаративистик ёндашувни педагогик ҳодисалар доирасидагина эмас балки педагогиканинг ўзида ҳам асослаш зарурияти кучаймоқда. Бу ўта долзарб, мураккаб характердаги илмий тадқиқотларни амалга оширишни тақозо этади.

Компаративистик ёндашув бошқа барча методологик ёндашувлар каби инсон фаолияти ва ўзига хос воқеликни тадқиқ этиш заруриятини келтириб чиқармоқда. Компаративистик ёндашув турли педагогик ҳодисалар орасидаги ўхшашлик ва фарқларни қиёсий ўрганишни назарда тутди. Компаративистик ёндашув натижасида педагогик воқеликни тадқиқ этиш орқали улар орасидаги ўхшашликлар ва фарқларни аниқлаш асосида мазкур ҳодисаларнинг қимматли жиҳатлари ва аҳамиятини ойдинлаштиришга эришилади. Мазкур муаммони чуқур тадқиқ этиш мақсадидан келиб чиққан ҳолда хорижий мамлакатларнинг таълим тизимлари ва уларда мавжуд бўлган педагогик ёндашувларни ҳар томонлама таҳлил қилиш ва ўрганиш назарда тутилади.

Бугунги кунга келиб ривожланган мамлакатларнинг таълим тизимига бўлган қизиқиш ҳар қачонгидан ортиб бормоқда. Чунки таълимнинг самарадорлиги ҳар қандай мамлакат тараққиётининг сифат кўрсаткичини белгилайди. Таълим тизимида вужудга келадиган турли ҳодисаларни ўрганиш таълим муассасалари ва педагогиканинг тараққиётидаги энг яхши тенденцияларни аниқлаш имконини беради. Шунинг учун ҳам

компаративистик педагогика доирасида амалга оширилган хорижий тадқиқотларни қиёсий ўрганиш асосида замонавий таълимни ривожланиш тенденцияларини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ва хорижий тажрибалардан фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиш имконини беради. Мустақиллик йилларида ривожланган мамлакатларнинг таълим тизимларини ўрганиш ва таҳлил қилиш йўналишида бир қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилди. Бу соҳадаги изланишлар жадал давом этмоқда, лекин уларнинг аксарияти илмий мақолалар, таҳлилий ёндашувлар ва бир қатор замонавий концепциялардан иборат. Шу билан бир қаторда амалга оширилаётган изланишлар хориждаги таълим тизимларини ўрганишга бағишланган бўлиб, педагогик ғоялар, назариялар, концепцияларнинг таҳлили ва тадқиқига деярли эътибор қаратилмаяпти. Шунга кўра ривожланган хорижий мамлакатлар олимларининг педагогик ғоялари, назарий ёндашувлари ва концепциялари, фикрларини қиёсий ўрганиш ва таҳлил қилиш, унинг илғор жиҳатларини аниқлашга оид тадқиқотларга эҳтиёж сезилмоқда.

Хорижий давлатларнинг педагогикасида кўплаб назариялар, концепциялар мавжудки, уларни қиёсий ўрганиш асосида Ўзбекистонда педагогика назариясини бойитиш имкониятлари кенгайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдуллаев Ю.Н. Хорижий олий таълимнинг ижтимоий-педагогик хусусиятлари: тажриба ва тараққиёт тамойиллари: Пед.фанл.докт. .. дисс. – Т.: 2000. – 310 б

2. Вульфсон Б.Л. Педагогическая компаративистика российского зарубежья (1920-1930 гг.). Педагогика. - 2001.-N2.-С.88-95

3. Найденова Н. Н. И др. Сравнительная педагогика с позиций XXI века. Педагогика. - 2016. - № 3. - С. 106-108

4. Тагунова И.А. Педагогическая компаративистика вчера, сегодня, завтра. Образование и педагогическая наука за рубежом. – 2011. – С-132-146

5. Бражник Е. Сравнительная педагогика как область исследования // Педагогика в вузе: наука и учебный предмет (рабочие материалы конференции). СПб: Изд-во РГПУ им.А.И Герцена, 2000.- 0,65 п.л

6. Julien de Paris M.-A. Esquisse d'un ouvrage sur l'éducation comparée et séries de questions sur l'éducation. - Genève: Bureau International de l'Éducation, réimpression de l'édition de 1817. - 1962.